

SOSYAL MÜBADELE TEORİSİ VE FAİZ İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Veysel ALADA*

ÖZ

Sosyal Mübadele (Değişim) teorisi, insanlar arasındaki etkileşimli sosyal değişimleri veya mübadeleleri ilgilendiren hem sosyal hem psikolojik hem de ekonomik bir kavramdır. Tarafların her türlü yapmış olduğu işte bir ödül veya iyilik beklentisinde olduğu, diğer bir ifade ile insanların ilişkilerinde karşılıklı maddi veya manevi bir ödül beklendiklerinin varsayıldığı teoridir. Bireylerin karşılıklı ilişkilerinin sürdürülebilir olmasının da temelinde ödüllendirilme beklentisi bulunmaktadır. Sosyal Mübadele teorisi ekonomik ilişkilerde de sıklıkla referans gösterilmeğe başlamıştır. Günümüz ekonomilerinin en temel noktasında yer alan ve ekonomik mübadele işlemlerinden birisi olan faizin de bu mübadele teorisine göre değerlendirilmesi ve ilişkilendirilmesi önem arz etmektedir. Bu çalışmada Sosyal Mübadele teorisi ile faizin ortak ve ortak olmayan yönleri tartışılmıştır. Sosyal Mübadele teorisinin bazı varsayımlarına istinaden faizin ilişkisi değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Mübadele teorisi, Faiz, Ödüllendirme beklentisi, Denge beklentisi.

AN ASSESSMENT ON THE RELATIONSHIP BETWEEN SOCIAL EXCHANGE THEORY AND INTEREST

ABSTRACT

The theory of Social Exchange is a social, psychological and economic concept that concerns interactive social exchanges or exchanges between people. It is a theory that the parties are expecting a reward or favor in any work they have done, and in other words, it is assumed that they are waiting for a mutual material or spiritual reward in people's relations. There is also the expectation of being rewarded on the basis of sustainability of individuals' mutual relations. Social exchange theory has also often been referenced in economic relations. It is important that interest, which is at the most basic point of today's economies and is one of the economic exchange transactions, is evaluated and associated according to this theory. In this study, the common and non-common aspects of social exchange theory and interest are revealed. Rather, it is tried to explain the relationship between interest based on some assumptions of social exchange theory.

Keywords: Social Exchange theory, Interest, Reward expectation, Balance expectation.

Atf: ALADA, V. (2020). "Sosyal Mübadele Teorisi ve Faiz İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme", İMGELEM, 4 (7): 423 - 437.

Citation: ALADA, V. (2020). "An Assessment on the Relationship Between Social Exchange Theory and Interest", İMGELEM, 4 (7): 423 - 437.

Başvuru / Received: 04 Temmuz/July 2020.

Kabul / Accepted: 18 Kasım/November 2020.

Derleme Makale/Review Article.

---

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi İslam Ekonomisi ve Finansı Uygulama ve Araştırma Merkezi, E-posta: aladaveysel@gmail.com, ORCID No: 0000-0002-1157-6051.

EXTENDED SUMMARY

In this study, the common and non-common aspects of Social Exchange theory and interest are revealed. Rather, it is tried to explain the relationship between interest based on some assumptions of Social Exchange theory. This study, in which the theoretical (basic) research method is used, includes Social Exchange theory and interest issues as a scope. Then, some important results were obtained by making comparisons between the two.

Social Exchange theory is a social, psychological and economic concept that concerns interactive social exchanges or exchanges between people. It is a theory that the parties are expecting a reward or favor in any work they have done. In other words, it is assumed that they are waiting for a mutual material or spiritual reward in people's relations. In fact, The Social Exchange theory is not a standard theory, but is made up of different theories that contribute to the general theoretical framework. However, all the views and perspectives that contribute to this theory agree on basic assumptions about people. Pioneering research contributing to the development of the theory consists of the work of sociologists such as Blau, Homans and Emerson in sociological terms, and social psychologists such as Thibaut and Kelley in the field of psychology.

The Social Exchange theory has several assumptions. The first of the basic assumptions of the Social Exchange theory is that human behavior is rational. Homans prioritizes the rational behavior assumption while examining the issue of social shopping and behavior. People choose the most suitable in other words, the rewarding one among different alternatives. Another assumption is that people expect a balance between what they receive and what they give in the case of social exchange. In other words, it is the balancing of giving and taking back in people's relations with each other. In Homans's shopping theory, it is emphasized that the distribution in social shopping should be fair, that is, the parties in the shopping should be rewarded in proportion to their investments. In Blau's theory, the existence of scarce resources in social exchange causes the differentiation of power and shapes the social hierarchy. Like Homans, Blau will have to recognize the power of the other party if one of the parties is not able to provide equal value in return for a reward or benefit in the deal, that is, if he has relatively scarce resources. Thus, the individual with scarce resources becomes dependent in the shopping relationship.

In the article, the subject of interest, whose relationship with the Social Exchange is evaluated. Many economists have made different definitions and theories about the concept of interest until today. These can be listed as follows: Personal (positive) time preference, Opportunity cost, Price of uncertainty / risk, usage rent of money, compensation for expected inflation. Although the reasons and interest definitions are different, the same result is reached in terms of content. In general, interest is the amount paid by the borrower to the depositors by lending their savings. From the point of view of the capitalist understanding, it is the price paid for the use of the owned capital in production activities. In other words, it is the share per capital in the functional income distribution.

Interest concept is used in religious, economic, social and legal fields. Different definitions were made according to the fields, but a comprehensive definition could not be made. The states and ancient philosophers (such as Plato, Aristo) also emphasized that interest was a form of exchange that seriously harmed society and even Aristotle emphasized that money should be used as a means of exchange, not to increase with interest. However, from a religious point of view, interest was not deemed appropriate in Judaism, Christianity and Islam. Serious damages of interest have been emphasized both in this world and in the hereafter, so it is forbidden by Allah.

The relationship between the concept of interest and the Social Exchange theory that emerged after the second half of the 20th century has been a matter of curiosity. Social Exchange theory argues that there is reciprocity in the economy as in other social relations. Therefore, the reward expectations of the parties are the basic assumptions of both approaches. They are both rewarded, so they await the return. For this reason, when human beings are considered as corpse or self, other important elements such as soul and heart are ignored.

The stratification found in the social exchange theory, that is, the assumption that social classification will occur with a relatively strong side is parallel to the structure emerging as a result of the interest transaction. The fact that the poor are poorer and the rich become richer due to the nature of interest shows that stratification exists.

When we look at the relationship between Social Exchange and interest, its different aspects can be seen. According to the Social Exchange theory, if the same social exchange process repeats at short intervals, the reward will become worthless, when looking at the interest transaction, it is

Sosyal Mübadele Teorisi ve Faiz İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme

---

seen that there is no such situation in the interest transaction. Regardless of time, the pleasure received from the prize is always in the direction of increase, regardless of time, in short or long intervals.

In addition, in the Social Exchange theory, the balance expectation situation is in contrast with the interest, the interest transaction is based on a contract and there is a sanction in case of not receiving a provision. However, according to the Social Exchange theory, since the exchange is based on trust, there is no sanction other than social sanction in case of not obtaining the remuneration.

GİRİŞ

Tarihte birçok bilim insanı ekonomi, psikoloji, sosyoloji vs. çeşitli konular üzerine kendilerine göre bazı ispat mekanizmalarını kullanarak teoriler sunmuşlardır. Bunlardan biri de son yıllarda popülerlik kazanan “Sosyal Mübadele (Değişim) teorisi”dir. İnsanlar arasındaki etkileşimli sosyal değişimleri veya mübadeleleri ilgilendiren hem sosyal, hem psikolojik hem de ekonomik bir kavram olan sosyal mübadele, tarafların yapmış olduğu her iş için bir ödül veya iyilik beklentisi - aynı zamanda alınan ve verilen arasında bir denge- içerisinde olduğunun varsayıldığı bir teoridir. İnsanların arasındaki her türlü ilişkinin sürdürülebilir olması için aslında sihirli bir unsur olarak ödüllendirme/ödül beklentisi bulunmaktadır.

Sosyal Mübadele teorisinde olduğu gibi insanın farklı yönlerinin de var olduğunu ve iktisadi değerlendirmelerde bu yönlerinin hesaba katılması gerektiğini düşünen bir diğer iktisat teorisi ise Davranışsal İktisattır. Davranışsal İktisat teorisinde iktisadın sadece matematikten münhasır olmadığı, iktisadın merkezinde insan olduğundan psikolojik ve sosyolojik faktörlerin de önemli olduğu kabul edilmektedir. Bu düşüncenin öncüleri Herbert Simon, Richard Thaler gibi teorisyenlerdir. Teorinin en temel varsayımı iktisattaki rasyonel birey varsayımı yerine sınırlı bir rasyonel kabiliyete sahip insanın varlığıdır. Sosyal Mübadele teorisinde de sosyoloji ve psikoloji önemsendiğinden bu anlamda Davranışsal İktisat teorisi ile esasta önemli bir benzerlik mevcuttur (Yiğit, 2018: 162-164).

Sosyal Mübadele teorisi iddialarının en somutlaşmış şekli ekonomik ilişkilerde görülebilmektedir. Bu sebeple bu teoriyi savunanlar sıklıkla referans göstermektedirler. Günümüz ekonomisinde özellikle finans alanında en merkez noktada konumlanan ve ekonomik mübadele işlemlerinden biri olan faiz bu anlamda ön plana çıkmaktadır. Faizin içeriği anlamında Sosyal Mübadele teorisi

açısından değerlendirilmesi önem kazanmaktadır. Çünkü Sosyal Mübadele teorisyenleri ekonomik yönden bu teorinin doğruluğunu ispat ederlerken aslında faizli işlemlerin yoğunlukta olduğu bir ekonomide bunu yapmaktadırlar. Bu sebeple faizin bu mübadele teorisine göre değerlendirilmesi ve ilişkilendirilmesi önem arz etmektedir. Bu çalışmada öncelikle Sosyal Mübadele teorisinin düşünsel alt yapısı ve temel varsayımlarından bahsedilecektir. Ardından faiz konusu ele alınacak olup konvansiyonel ve İslam ekonomisi perspektifinden değerlendirilecektir. Son olarak, bu iki konunun ortak ve/veya ortak olmayan yönleri tartışılacaktır. Böylece aralarında bir ilişki olup olmadığı konusu ortaya çıkarılmış olacaktır.

Sosyal Mübadele Teorisi

Sosyal Mübadele teorisi, farklı kişiler arasındaki etkileşimli değişim süreci olarak sosyal değişimleri ilgilendiren önemli bir sosyal psikoloji kavramıdır. Bu teori, özellikle iş dünyasında ticari işlemleri açıklamak ve analiz etmek için sıklıkla kullanılmaktadır. Aslında Sosyal Mübadele teorisi standart bir teori olmayıp genel teorik çerçeveye katkıda bulunan farklı teorilerden mürekkeptir. Ancak bu teoriye katkıda bulunan tüm görüşler ve bakış açıları insanlar hakkındaki temel varsayımlar üzerinde hemfikirdir. Teorinin gelişimine katkı sağlayan öncü araştırmalar, sosyolojik açıdan Blau, Homans ve Emerson gibi sosyologlar ile psikoloji alanında ise Thibaut ve Kelley gibi sosyal psikologların çalışmalarından oluşmaktadır (Social Work Degree Guide: 2019).

Sosyal Mübadele, tarafların karşılıklı olarak birbirlerine birtakım iyilikler yapmalarını öngören bir teoridir. Bu teorisinin temel varsayımı, tarafların ödüllendirilme beklentisi (saygı görme, arkadaşlık, onur, dikkate alınma vb.) içinde sosyal ilişkilere girmesi ve bu ilişkileri sürdürmesi durumudur. Sosyal Mübadele teorisine göre iyiliği yapan taraf, bunun mukabilinde karşı taraftan ödüllendirilme beklentisi içerisine girmektedir. Taraflar karşılıklı olarak birbirlerinin beklentilerini yerine getirdikleri sürece, sosyal mübadele ilişkisi sürekliliğini koruyacaktır (Lambe, Wittmann ve Spekman, 2001: 6).

Sosyal Mübadele teorisinin çeşitli varsayımları bulunmakta olup ilerleyen bölümlere katkı sunması açısından varsayımlardan kısaca bahsetmek yerinde olacaktır. Sosyal Mübadele kuramının temel varsayımlarından birincisi, insan davranışlarının akılcı oluşudur. Homans toplumsal alışveriş ve davranış konusunu irdelerken akılcı davranış varsayımını ön planda tutmaktadır. Yani insanlar farklı alternatifler arasında kendisine en uygununu, başka bir ifade ile

Sosyal Mübadele Teorisi ve Faiz İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme

---

ödüllendirici olanı seçmektedir. Veyahut insan olası zarardan kaçınmakta ya da en az zarar ile atlatacağı alternatifleri tercih etmektedir. İnsanların bu kararları yanlış olabileceğinden dolayı çeşitli durumları analiz ederek zararını en aza indirgemekte ve kendi ilgisini ödüllendirmektedir (Wallace ve Wolf, 2004: 361-364).

İkinci varsayım, önde gelen Sosyal Mübadele teorisyenlerinden Homans'ın (1974:29) yoksunluk-doyumluluk önermesidir. İnsanlar sosyal ilişkilerinde ödüllere doymuş olabilmektedirler. Bu durum insanda başta kendisi için önem taşıyan şeyin zamanla veya belli bir dönem boyunca değerini yitirmesine, artık o şeyin kişi için önemsizleşmesine sebep olmaktadır. İktisatçılardan ödünç alınmış olan azalan marjinal fayda kanunu ile paralellik gösteren bu varsayım bir kişinin yakın bir tarihte bir ödülü ne derece sıklıkla elde etmesine bağlı olarak o ödülün o birey için o derece değersizleşeceğini ve sıradan hale geleceğini içermektedir (İnci, 2019: 98).

İnsanların sosyal mübadele durumunda aldıkları ile verdikleri arasında bir denge beklenti içerisinde olmaları ise üçüncü varsayımdır. Diğer bir ifade ile insanların birbiri ile olan ilişkilerinde verme ve geri almanın dengelenmesi durumudur (Özkan, 2004: 35). İnsanlar karşılıklı ilişkilerinde verdiklerinin karşılığında adaletli bir geri dönüş beklentisi içine girmektedirler. Taraflardan birisi devamlı verip mukabilinde dengeli ve yeterince karşılık alamıyorsa tatminsizlik durumu ortaya çıkmaktadır. Ancak bu denge beklentisi adil bir şekilde karşılanırsa, insanlar bu ilişkiden mutluluk duyacak ve huzurlu olacaklardır. Şayet dengesizlik devam ederse, bu durum ilişkiden daha az şey elde edildiğini gösterdiğinden aralarındaki bu ilişkiyi sonlandıracaklardır (Guerrero, La Valley, & Farinelli, 2008).

Homans'ın alışveriş teorisinde toplumsal alışverişte dağıtımın adil olması yani alışverişteki tarafların yaptıkları yatırımları oranında ödüllendirilmelerinin gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Başka bir deyimle alışveriş ilişkisi içerisinde bulunan bireyler katkıları oranında -belirli düzeylerde ödül ya da ceza şeklinde- bir sonuç alma beklentisi içerisine girmektedirler. Adalet, tarafların beklentilerinin karşılanması halinde sağlanmış olmaktadır (Homans, 1961). Bu ilke aslında taraflar arasındaki güç eşitsizliğini ortaya çıkarmaktadır. Taraflardan birisinin diğerinden daha az ilgili olması durumunda yani kapasite olarak diğer tarafın kendini ödüllendirmesinden daha az bir kapasitesi varsa tahakküm altına alınabilmektedir.

Diğer önemli Sosyal Mübadele kuramcısı olan Blau da bu durumdan bahsetmiş ve bireylerin birbirleri ile etkileşimi sonucunda belirli bir faydaya sahip olma beklentisi içerisinde olunacağını, karşılığın maddi bir şey olabileceği gibi yardım, hediye, saygı, toplumsal onay veya itaat gibi şeylerin de olabileceğini söylemiştir (Blau, 1983: 203-208). Sosyal mübadelede karşılık ile ilgili önceden herhangi bir hesaplama ve pazarlık yapılmamaktadır. Taraflar arasındaki alışveriş ilişkisinin devamlılığının sağlanması, aralarındaki güvene bağlı olduğundan doğal olarak bu da tarafların yükümlülüklerini yapıp yapmamaları ile ilgili olmaktadır. Çünkü bu ilişkide esas olan tarafların birbirlerine güvenmesi olduğundan mübadele ilişkisi her iki tarafın da güvenilirliğini ispatlayabileceği, öncelikle az güven gerektiren küçük taleplerle başlamaktadır. Tüm bunlardan yola çıkarak denilebilir ki, mübadele sürecinin başında taraflar karşılık alamama riskiyle karşı karşıya kalmaktadırlar (Blau, 1986: 93-94).

Blau'nun kuramında sosyal mübadelede kıt kaynakların var oluşu gücün farklılaşmasına neden olmakta ve toplumsal hiyerarşiyi şekillendirmektedir (Poloma, 1993: 82). Homans gibi Blau da taraflardan biri alışverişte aldığı bir ödül ya da fayda karşılığında bunun karşılığını eşit seviyede sağlayamıyorsa yani görece olarak kıt kaynaklara sahipse karşı tarafın gücünü tanımak durumunda kalacaktır. Böylece elindeki kaynakları kıt olan birey, alışveriş ilişkisinde bağımlı duruma düşmektedir (Blau, 1983: 212). Kısaca, bu durum taraflardan birinin daha düşük statüde ve toplumsal anlamda hiyerarşi oluşturarak diğer tarafa göre daha alt seviyede bir konumda bulunmasına sebep olmaktadır. Homans ise aynı sonuca farklı alandan başlayarak ulaşmıştır. Homans kuramını oluştururken başlangıç noktası psikolojiden ziyade ekonomi temelli olmuştur (Poloma, 1993: 59). Homans alışveriş kuramında; insanların davranışlarının bir ödüle sahip olmak veya davranışlarının neticesinde karşısına çıkabilecek cezalardan kaçınmak olduğunu varsaymaktadır. Homans tüm toplumsal davranışların bu rasyonel alışveriş mantığıyla açıklamaktadır. Bu kurama göre bireysel davranışların amacı, ekonomik olup kâr ya da ödülleri daha da fazlalaştırmaktır. Bu bağlamda tüm toplumsal fenomenler; tabakalaşmayı, zorlayıcı gücü, otoriteyi ve başka toplumsal eşitsizlikleri de içine alacak şekilde alışveriş temelinde çözümlenebilir (Poloma, 1993: 72). Önemli bir sosyal mübadele teorisyeni olan Emerson ise takas ilişkilerinde bağlılığın ve gücün etkileri konusuna değinmiş ve güç dengesizliklerinin sosyal ilişkileri ve etkileşimleri istikrarsız hale getirdiğini, istikrarlı bir ilişki için karşılıklı bağlılığın önemli oranda gerekli olduğunu söylemiştir (Bolat vd., 2008: 219).

Faiz

Faiz kavramının hakkında günümüze kadar birçok iktisatçı tarafından farklı tanımlamalar yapılmış ve teoriler üretilmiştir. Bu tanımlamalardaki farklılık aslında faizin iktisat teorisinde öne sürülmesindeki başlıca gerekçelerden kaynaklıdır. Bunlar ise aşağıdaki gibi sıralanabilir (Saraç, 2017: 46-47):

- Kişisel (pozitif) zaman tercihi
- Fırsat Maliyeti
- Belirsizliğin / riskin fiyatı
- Paranın kullanım kirası
- Beklenen Enflasyonun telafisi

Gerekçeler ve buna bağlı olarak faiz tanımlamaları farklı olmakla birlikte mahiyeti itibariyle aynı sonuca ulaşılmaktadır. Genel olarak faiz, tasarruflarını ödünç vermeleri suretiyle ödünç alan tarafın karşılığında tasarruf sahiplerine ödediği bedeldir. Kapitalist anlayış açısından ise, sahip olunan sermayenin üretim faaliyetlerinde kullanılması karşılığında ödemesi yapılan bedeldir; başka bir ifade ile fonksiyonel gelir dağılımında sermayeye düşen paydır (Pıçak, 2012: 61). Konuyu daha da açmak gerekirse Adam Smith'in 1776 yılında "Ulusların Zenginliği" kitabı ile kapitalist sistemin temeli oluşmuş ve üretim, tüketim, arz, talep, fiyat, yatırım, tasarruf vb. önemli iktisadi kavramlar matematiksel bir zeminde değerlendirilmiş ve çeşitli teoriler üretilmiştir. Şüphesiz bu kavramlar içinde üretici teorisi konusu altında üretim fonksiyonunun da önemli bir yeri vardır. Üretim, insanların ihtiyaçlarını karşılama amacıyla yapılan her türlü mal ve hizmet artırımıdır. Üretim fonksiyonu ise üretime konu olan girdiler ile üretim sonucunda oluşan çıktılar arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Kapitalist sistemde üretim fonksiyonunu oluşturan faktörler: emek, sermaye, doğal kaynaklar ve girişim olarak dört temel başlık olarak ele alınmıştır. Bu faktörlerden sermayenin getirisi ise bu ekonomik anlayışa göre faizdir. Yani faizin bir üretim faktörü olarak sermaye getirisi olduğu kabul edilmiştir (Dinçer, 2018: 114).

Günümüz neoklasik iktisat ve içinde barındırdığı konvansiyonel finans teorisinin temel istinat noktası paranın zaman değeri kavramıdır. Bundan kasıt asli itibariyle sadece bir değişim aracı olan paranın herhangi bir üretim veya alım satım kârına bağlı değil de doğrudan zamana bağlı olarak devamlı bir artışa maruz kaldığının kabulüdür. Bunun gerekçelendirilmesindeki en temel faktör

ise nakdi elde bulundurmamakla aslında tüketim olanağından ve herhangi bir yatırımda değerlendirmek suretiyle getiri imkânından mahrum kalma durumunun olmasıdır. Servetteki artış doğrudan doğruya zamana bağlı olan bir fonksiyon şeklinde tanımlanmaktadır. Bir diğer deyişle ana fikir şudur: Pozitif zaman tercihi ile bireyin borç vererek servet artışının sadece zamanın bir fonksiyonu şeklinde görülmesidir. Fırsat maliyeti denilen kavram da konuya farklı bir bakış açısı katmaktadır ki birey borç verdiğiğinde alternatif kazanç fırsatlarından, getiri imkânlarından ne derece feragat etmişse en az onun kadar borçludan fazlalık yani faiz talep etmesi durumudur. Faiz oranı ise bu artışın ölçüsünü belirleyen asıl parametredir. Aslına bakıldığı vakit neoklasik iktisatta para emtia gibi fiyatlandırılan bir varlık olarak görülmektedir (Saraç, 2017: 24-65).

Faiz kavramı dini, iktisadi, sosyal, hukuki vb. alanlara göre farklı tanımlanmaları yapılagelmiş ancak kapsamlı bir tanım yapılamamıştır. Antik çağın devlet ve din adamları da (Plato, Aristo gibi) faizin topluma ciddi zarar veren bir mübadele şekli olduğunu hatta Aristo paranın faizle artsın diye değil değişim aracı olarak kullanılması gerekliliği üzerinde durmuştur. Bununla birlikte dini açıdan bakıldığında Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet'te de faiz uygun görülmemiştir. Hem bu dünya hem öldükten sonra ahirette faizin ciddi zararları üzerine durulmuş ve Allah tarafından yasaklanmıştır (Saraç, 2017: 33).

Faizi meşrulaştırmaya çalışanlardan bazıları ise yukarıdaki gerekçelere dayanarak faizsiz ekonomik sistemin mümkün olamayacağını savunmaktadırlar. Ancak kapitalist anlayış öncesine bakıldığında binlerce yıldır hatta milattan öncelere kadar uzanan bir zaman diliminde ve günümüzde faiz önemli bir sorun olarak görülmüş, faizin ekonomik ve sosyal olumsuzluğuna vurgu yapılarak değerlendirilmiş ve tanımlamaları yapılagelmiştir. Önemli İslam iktisatçılarından olan Sabri Orman faizle ilgili olarak faizin haramlığını anlamlı kılan, makro düzlemde etkileri bulunan sosyal bir konu olmasıdır diyerek, esas yasaklanmak istenen faiz değil, kredi mekanizması olduğunun altını çizmektedir (Orman, 2012:26). Türkiye'de İlam İktisat alanında önemli bir isim olan Sabahattin Zaim'in de faizle ilgili birçok değerlendirmesi bulunmaktadır. Zaim, İslam iktisad modelinden bahsederken munzam araştırmayı gerektiren sahalardan olduğundan ve münakaşalı alanlar olduğundan bahsetmiştir. Münakaşalı birçok alan sıralayan yazar para konusunda fikir beyan ederken sadece şu ifadeleri kullanmıştır: Para sistemi çok münakaşalıdır. Paranın sırf para olduğu için para getirmemesi (faiz) gerekir (Zaim, 1978: 238-241). Ancak yazar emek konusundan

Sosyal Mübadele Teorisi ve Faiz İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme

---

bahsederken faizin yasaklanışına şu şekilde bağlamıştır (Sabahattin Zaim, 2014: 40): “İslam’da, emek karşılığı olmadan, teşebbüsün kar-zarar riskine katlanmadan gelir elde edilemez. Bu iki ölçü olmadan kazanılan gelir meşru değildir, faiz yasağı buradan çıkar.

Faizle (riba) ilgili değerlendirmelerde ve tanımlamalarda daha çok hangi pencereden bakıldığı önem arz ettiğinden dolayı üstünde fikir birliği sağlanan bir tanımı şimdiye kadar olmamıştır. Ancak son yıllarda faizin tanımı üzerine ciddi bazı çalışmalar yapılmış ve bu çalışmalardan kapsayıcılık ve faizi diğer mübadele işlemlerinden (karz, bey’, kira, ariyet vb.) rahatça ayırt edebilmemizi sağlayan en dikkat çekici ve net tanımlama kümesi (faizin hem eylem hem hasılat olarak ayrı ayrı tanımlanması şeklinde) Bayındır (2018: 65-66) tarafından şu şekillerde yapılmıştır:

✓ Fazlalık, hasılat olarak riba (faiz),

“Riba, cins ve/veya tür olarak nitelikleri aynı olan iki malın farklı miktarlarda değiştirilmesinden ortaya çıkan farktır.”

✓ Eylem olarak riba (faiz),

“Riba kendisinde karşılığı bulunmayan fazlalığın şart koşulduğu bir mübadele işlemidir.”

“Riba, cins ve/veya tür olarak nitelikleri aynı olan iki malın farklı miktarlarda değiştirilmesi işlemidir.”

Tarihsel, iktisadi, hukuki, dini, sosyal vb. açılardan farklı şekillerde değerlendirilen ve tanımlanan faiz işleminin 20. yy ikinci yarısından sonra ortaya çıkan Sosyal Mübadele teorisine göre değerlendirilmesi, aralarındaki ilişki veya benzerlikler\farklılıkların neler olduğu merakları celb etmekte ve bunun ortaya çıkarılması önem arz etmektedir.

Sosyal Mübadele Teorisine ve Faiz İlişkisi

Sosyal Mübadele kuramcılarının önemle üzerinde durduğu konu olan aynı ödül veya fayda yakın zamanlarda tekrar alındığında birey tarafından o ödülün artık değersizleşmesi durumudur. Bunu yoksunluk-doyumluluk olarak ifade edilen bu önermeye göre faiz değerlendirildiğinde, faizde böyle bir durumun olmadığı görülmektedir. Faiz işleminde getiri veya servet edinmek üzere borç veren tarafın bu anlamda bir durumu yaşamadığı gözlemlenmektedir. Başka bir ifade ile faiz

getirisi elde eden tarafta herhangi bir yoksunluk/doyumluluk durumu görülmemektedir. Çünkü borç veren kişinin aradan çok vakit geçmeden tekraren aldığı faiz getirisinin/ödülünün değerinde zamanla bir düşme veya değersizleşme söz konusu olmamaktadır. Özellikle günümüzde bankaların aracılığı toplanan tasarruflara olan ilginin seviyesidir. Hatta mevduat hesaplarında faiz getirisi elde etmek için parasını uzun dönemli olarak yatırım amaçlı tutmak isteyen banka müşterilerinin olması bunun önemli bir göstergesidir (TCMB, 2020: 2). Bu sebeptendir ki bankalar bu durumu daha da sürdürülebilir hale getirmek için çeşitli kampanya ve yollara başvurmaktadır.

Ekonomik ilişkilerde olduğu gibi Sosyal Mübadele teorisinde de yapılan katkıların şimdi veya gelecekte kazanç getireceği, geri döneceği yönünde beklentiler vardır. Ancak sosyal mübadelelerde süreç tarafların birbirlerine duydukları güven ile işlerken, ekonomik mübadelelerde sözleşmelerle desteklenmektedir. Yani Sosyal Mübadelede getiriler, kazançlar para gibi şeylerle değil sevgi ve güven temellidir (Çelik, 2007: 92). Faiz işlemi de bir ekonomik işlem olduğundan görece güven unsuru bu işlemde de varlık gösteriyor olsa da temelde sözleşmeye dayandırılmaktadır. Sosyal mübadelenin güven esaslı olması ve sözleşme esaslı olmaması sebebiyledir ki karşılığın alınmaması ihtimali yüksek ve toplumsal yaptırım dışında herhangi bir yaptırım uygulanamamaktadır. Ancak ekonomik ilişkilerde faiz, alışveriş, kira vb. işlemlerde karşılıkların geri dönmeme olasılığı düşüktür. Çünkü ekonomik ve hukuki yaptırımları bulunmaktadır.

Sosyal Mübadele teorisinde yukarıda bahsedildiği üzere, özellikle Blau'nun kuramında iddia ettiği gücün farklılaşmasının, tabakalaşmaya neden olduğu görüşü açısından faizin değerlendirilmesi gerekmektedir. Çünkü faiz işleminde de aslında X miktar misli ve tüketilebilir bir mal borç verilip karşılığında X+Y istenildiğinden ve herhangi farklı iki malın takası yani alışveriş söz konusu olmadığından dolayı taraflardan menfaat karşılığı borç veren görece daha güçlü olmakta ve toplumsal sınıflaşmayı ciddi seviyelerde tetiklemektedir. Bu yönüyle faiz Sosyal Mübadele teorisyenlerinin düşüncesini desteklemekte ve teori ile paralellik göstermektedir. Homans da bu noktayı tüm toplumsal davranışların bu rasyonel alışveriş mantığıyla açıklamakta ve aynı sonuca ulaşmaktadır. Emerson da bu konuya değinmiş karşılıklı bağların sıkı olması gerektiği aksi takdirde güç dengesizliklerinin sosyal ilişkileri ve etkileşimleri istikrarsız hale getireceğinden bahsetmiştir. Emerson'un bu güç sınıflaşmanın azalması için sunduğu karşılıklı bağların sıkı

Sosyal Mübadele Teorisi ve Faiz İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme

---

olması çözümü faizle değil tam da bunu bağları sıkılaştıracak karz, ortaklık, alım satım (murabaha) gibi mübadele araçlarının kullanımı ile mümkün olabilecektir.

Son olarak, Sosyal Mübadele teorisinde önemli argümanlardan birisi de yukarıda bahsedildiği üzere denge beklentisidir. Bu varsayıma göre faiz işlemi değerlendirilecek olursa faizde borç alan aslında bir ihtiyacını gidermek istemektedir ve aslında borçlunun menfaati de sadece budur. Yani karşılığında uzun vadede daha fazla yükü ihtiyaç hali doğacak olsa da anlık o ihtiyaçtan kurtulması halidir. Faizli olarak aldığı borçtan bir faydalanma durumu bulunan kişinin vadesi geldiğinde karşı tarafa borcunu fazlasıyla ödediğinden uzun dönemde bir dengesizlik durumu ortaya çıkacaktır. Bu durumda alacaklı ise vermiş olduğu borcu anaparası yanında aldığı fazlalık ile denge durumunu bozmuş olmaktadır. Böylece aslında en kötüsü de toplumun dengesi bu mübadele ile bozulmuş olacaktır. Bu borç ilişkisine bakıldığında aslında her iki tarafta da eşit olmasa da bir faydalanma durumu var. Sosyal Mübadele teorisine göre bu kısım yani karşılıklı faydalanma ve ödüllendirme şeklinde açıklanabilir. Ancak eşit olmayan daha doğrusu denge durumu oluşmayan mübadelelerde (kazanan ve kaybedenin olduğu) mikro düzeyde taraflar arası faydalanma olsa dahi makro anlamda toplumun dengesi hem ekonomik ve sosyal anlamda hem de ahlaki olarak bozulabilmektedir. Toplumun menfaati zarara uğratılabilmektedir. Faiz, içinde bulunduğu kumar, hırsızlık, gasp gibi İslamiyet'te batıl mal edinme yöntemleri olarak değerlendirilerek yasaklanmış bu işlemlerde denge durumunu bozan, toplumun menfaatini zarara uğratan mübadele çeşitlerindedir. Dikkat edilmesi gereken hepsinin temelinde sadece tek yanlı şahsi menfaatin olması, karşı tarafın menfaatinin hiçe sayılması, zarara uğratılması anlayışıdır. Sadece mal transferinin yapıldığı herhangi bir değer üretmeyen bu mübadele işlemleri sosyal dengeyi bozan unsurlardır (Bakara, 2/188; Maide, 5/38-39; Tevbe, 9/34; Mutaffifin, 83/1-5; Maide, 5/90-91; Nisa, 4/29; Bakara, 275-279).

Mübadele işlemi karz yani menfaatsiz-getirisiz borç ilişkisi olsaydı hem dini açıdan birçok İslam hukukçusunun görüş birliği sağladığı ve iktisadi düşünce ile de uygun olan ve daha adil borçlanma ilişkisi oluşturması anlamında enflasyon farkı alınması borcun değerinin koruması adına yapılabilir. Ancak faiz işlemi ile borç ilişkisine girildiğinde karz gibi ekonominin gidişatına göre etkilenen bir borç ilişkisi değil, ekonominin gidişatını olumsuz yönde etkileyen baştan belirlenmiş bir getiri sağlayan borçlanma ortaya çıkmaktadır. Bu sebeptendir ki sosyal mübadelede denge

beklentisi varsayımına göre faiz tam tersine ekonomide ve nihayetinde toplumsal hayatta dengesizlik durumuna sebep olmaktadır.

SONUÇ

Faiz ile Sosyal Mübadele teorisi arasında teferruatta bazı farklılıklar mevcut olsa da asıl çerçevede ve temelde önemli paralelliklerin olduğu ortaya çıkmıştır.

Sosyal Mübadele teorisi diğer toplumsal ilişkilerde olduğu gibi ekonomide karşılıklı olduğunu savunmaktadır. Tarafların ödüllendirilme beklentileri her iki yaklaşımın temel varsayımıdır. Sosyal Mübadele teorisi çerçevesinde faizin değerlendirilmesi şu şekilde özetlenebilir:

İkisinde de ödüllendirilme yani karşılık bekleme durumu söz konusudur. Bu sebeple de insan ceset veya nefis olarak değerlendirildiğinde, aslında insanda bulunan ruh ve kalp gibi diğer önemli unsurlar geri planda tutulmaktadır. Bunların ön plana alınması ise aslında bazı muamelelerde karşılık beklentisinin olmaması halini ortaya çıkaracaktır. Mesela, karşıdan karşıya geçmek isteyen bir yaşlıya yardım edildiğinde yardım edilen kişiden bir karşılık beklenmemektedir. Çünkü bu kalp yani vicdan ile karar verilen ve yapılan harekettir. Hâlbuki sosyal mübadelede olduğu gibi faizde de daha çok materyalist bir bakış açısı mevcuttur.

Sosyal Mübadele teorisinde bulunan tabakalaşma, yani görece bir tarafın güçlü olması ile toplumsal sınıflaşmanın olacağı varsayımı faiz işlemi sonucunda ortaya çıkan yapı ile paralellik göstermektedir. Faizin doğası gereği fakirlerin daha fakir, zenginlerin ise daha da zenginleşmesi tabakalaşmanın var olduğunu göstermektedir.

Sosyal Mübadele ile faiz ilişkisine bakıldığında farklı olan yönleri de görülmektedir. Sosyal Mübadele teorisine göre, kısa aralıklarla aynı sosyal mübadele işleminin tekrar etmesi halinde kazanılan ödül değersizleşecekken, faiz işlemine bakıldığında faizli işlemde böyle bir durumun söz konusu olmadığı görülmektedir. Zamana bağlı olmaksızın ister kısa ister uzun aralıklarla olsun ödülün alınan haz hep artış yönündedir.

Bunların yanında Sosyal Mübadele teorisinde denge beklentisi durumu açısından faiz ile zıtlık göstermekte olup faiz işlemi bir sözleşmeye dayanmakta ve karşılığın alınmama durumunda yaptırım söz konusudur. Ancak Sosyal Mübadele teorisine göre mübadele güven esaslı

Sosyal Mübadele Teorisi ve Faiz İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme

---

olduğundan karşılığın elde edilmeme halinde toplumsal yaptırım dışında bir yaptırım söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

Bayındır, S. (2018). Faizin Tanımı Meselesi, Eğri, T, Orhan, Z.H., (Ed.), *İslam İktisadi Perspektifinden Faiz* içinde (ss. 53-68), İstanbul: İktisat Yayınları.

Blau, P. M. (1983). *Exchange and Power in Social Life*, New York: John Wiley.

Blau, P. M. (1986). *Exchange and Power in Social Life*, New Brunswick, NJ: Transaction Books.

Bolat, O. İ. , Bolat, T. ve Aytemiz S. O. (2009). Güçlendirici Lider Davranışları ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Arasındaki İlişkinin Sosyal Mübadele Kuramından Hareketle İncelenmesi, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:12, Sayı:21, s.215-239.

Çelik, M. (2007). Örgüt Kültürü ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı: Bir Uygulama, Atatürk Üniversitesi SBE İşletme ABD, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.

DİB. (2011). *Kur'an-ı Kerim Meâli*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Diñçer, M. Z. (2018). *Genel İktisat*, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, Bankacılık ve Sigortacılık Uzaktan Eğitim Programı, 14. Ekim 2020 tarihinde <http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/kok/mikroeko.pdf> giriş zamanı: 14.10.2020) adresinden erişildi.

Guerrero, L. K., La Valley, A. G. ve Farinelli, L. (2008). The experience and expression of anger, guilt, and sadness in marriage: An equity theory explanation. *Journal of Social and Personal Relationships*. 25(5): 699–724.

Homans, G. C. (1961). *Social Behaviour: Its Elementary Forms*, Oxford, England: Harcourt, Brace.

Homans, George C. (1974). *Social Behaviour: Its Elementary Forms*. Rev. ed. New York: Harcourt Brace Jovanovich, Inc.

İnci, M. (2019). Toplumsal Mübadele Kuramından Sosyal Sermaye Kavramsallaştırmasına: Rasyonel Seçim Kuramı, *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Ekonomi Bilimleri Dergisi*, Cilt: 11, No: 2, Yıl: 2019, s. 93-107.

Lambe C. J., Wittmann C. M. ve Spekman R. E. (2001). Social Exchange Theory and Research on Business to Business Relational Exchange, *Journal of Business to Business Marketing*, 8(3), p.6.

Orman, S. (2012). Kur'an ve İktisat: Kredi ve Faiz Meselesine Makro-Sistemik Bir Yaklaşım, 10 Haziran 2020 tarihinde https://www.bisav.org.tr/userfiles/yayinlar/KAM_E_BULTEN_5.pdf adresinden erişildi.

Özkalp, E. (2004). *Davranış Bilimlerine Giriş*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Pıçak, M. (2012). Faiz Olgusunun İktisadi Düşünce Tarihindeki Gelişimi, *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:1 No: 4, s. 61-92.

Poloma, M. M. (1993). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, Erbaş H. (Çev.), Ankara: Gündoğan Yayınları.

Saraç, M. (2017). *Finans Teorisini Yeniden Düşünmek*, İstanbul: İktisat Yayınları.

Social Work Degree Guide. (2019). What is Social Exchange Theory?, 06 Kasım 2019 tarihinde <https://www.socialworkdegreeguide.com/faq/what-is-social-exchange-theory/> adresinden erişildi.

TCMB. (2020). Haftalık Para ve Banka İstatistikleri, 15 Ekim 2020 tarihinde https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/173b7dec-d6c6-4727-9f5182e0f4138560/Para_Banka.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-173b7dec-d6c6-4727-9f51-82e0f4138560-nkI1yLW adresinden erişilmiştir.

Yiğit, A.G. (2018). Davranışsal İktisadın Anlaşılmasına Yönelik Bir Literatür Taraması, *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt: 16, Sayı: 2, s. 161-190.

